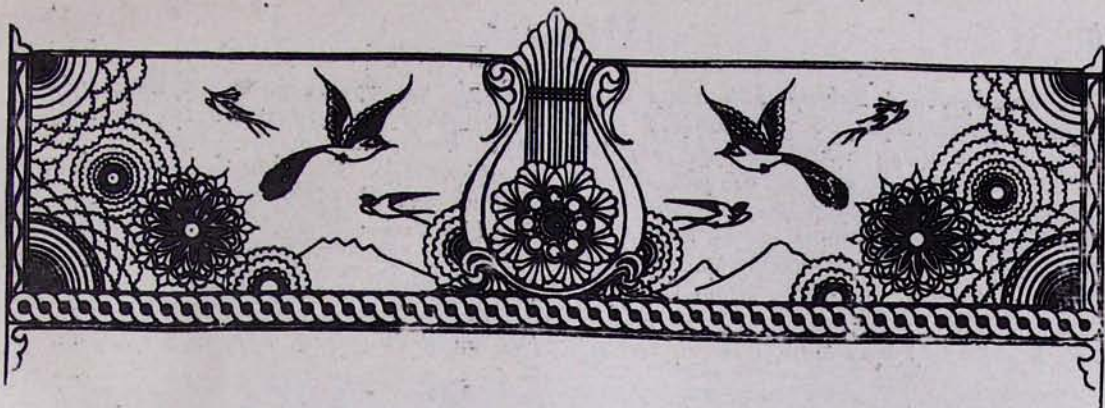

Գ. ՏԵՐ-ՄԿՐՏՉՅԱՆ

ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՄԱՍԻՆ

այ ժողովրդի համար մի ծանր տարի էր 1903 թվականը: Ցարական կառավարությունը, ծխական դպրոցները փակելուց հետո, գրավում է հայոց եկեղեցական կալվածները և ջարդելով էջմիածնի վանքի պահեստի զբոսները, խլում է այնտեղ եղած հարստությունները:

Այս հանգամանքը մեծ դայրույթ է առաջ բերում Երևանի հայ բնակչության մեջ և մի քանի տասնյակ հազար մարդ հետիոտն դալիս են էջմիածին, վանքի լակում բողոքի ցույց կազմակերպում և պահանջում Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս երիմյան Հայրիկից՝ դիմադրել և մեր ժողովրդական հարստությունները չհանձնել ցարական կառավարության:

Այդ տարվա աշնանը ևս ընդունվեցի Գևորգյան ճեմարանը իբրև գիշերօթիկ սան: Ես երջանիկ էի, որ ինձ համար հնարավորություն ստեղծվեց ճեմարան ընդունվել և միջնակարգ կրթություն ստանալ, իսկ գիմնազիայի և ուսուցչական ինստիտուտի զբոսները իմ առաջ փակ էին: Գևորգյան ճեմարանի կյանքը ինձ համար մի նոր աշխարհ էր, ես ինձ երջանիկ էի զգում: Սակայն դրա հետ միասին դպրոցի կյանքը հենց առաջին օրից մի ծանր կնիք դրեց իմ հոգու վրա. գյուղի ազատ կյանքից հետո զգում էի ինձ բնկեմած, այն ժամանակ, երբ նոր էի մտնում երիտասարդական հասակ:

Երկրորդ դասարանի աշակերտ էի: Դասական առարկաների թվում ավանդում էր նաև երաժշտություն և մեր ուսուցիչն էր Կոմիտաս վարդապետը: Նա մեզ սովորեցնում էր երաժշտություն՝ հայկական և եվրոպական նոտաներով: Մեզնից պահանջում էր նոտաներով ազատ երգել, առանձնապես հետևելով երաժշտական շափերին: Երաժշտության դասերը անցնում էին մի առանձին թեթևությամբ: Քիչ չէր աշակերտների թիվը, որոնք անընդունակ էին երաժշտության մեջ, չունեին երաժշտական լսողություն և երգելու համար՝ ձայն: Ոչ միայն դասարանը, այլև ինքը Կոմիտաս վարդապետը այդ դասերին զվարթ ծիծաղում էր նման աշակերտների վրա:

Ցանկանալով, որ իր սկսած մեծ գործը՝ ժողովրդական երգերի հավաքումը շարունակվի իր աշակերտների կողմից, դասատու վրդապետը երգում էր ժողովրդական երգեր և պահանջում էր, որ մենք ձայնագրենք: Այդ աշխատանքը տանում էր նա ամենայն վճռականությամբ, թեև նրա համար հոգնեցուցիչ էր:

Բացի եկեղեցական և ժողովրդական երգերից, դասատու վրդապետը ժամերին ծանոթացնում էր մեզ եվրոպական կոմպոզիտորների ոչ բարդ ստեղծագործություններին, օրինակ Մոցարտի («Օրորոցի երգը»), Շուբերտի և ուրիշների պարզ երկերին:

Ծն դասարանում և էջմիածնի Մայր Տաճարում պատարագներին շատ անգամ լսել եմ Կոմիտաս վարդապետի երգը, լսել եմ նրա երգը նաև մի ամառ Բյուրականում: Երեկոները գյուղի վերևի բարձունքից, Վեհարանի շենքից, գյուղում պարզ լսվում էր Կոմիտաս վարդապետի հմայիչ երգը՝ «Ձայն տուր ու՛ ծովակ», «Կոռունկ», «Միրանի ծառ» և այլ երգեր: Ոչ շատ ուժեղ, բայց դուրեկան և քնքուշ էր նրա ձայնը:

Բացի դասարաններում երաժշտություն դասավանդելուց, խմբական երգեցողությունից, Կոմիտաս վարդապետը մի խումբ աշակերտների հետ պարապում էր երաժշտական կոմպոզիցիայով: Ծն էլ այդ խմբի մեջ էի: Սակայն այդ ձեռնարկը հաջողություն չունեցավ և մեզինից ոչ ոք ապագայում երաժշտությամբ չզբաղվեց:

Այդ ժամանակ օրերից մեկում, չգիտեմ ինչ առիթով, բախտ ունեցավ լինելու Կոմի-

ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏԸ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆԻ ԵՐԳԱՆՄԻ ԷՆՏ ԹԻՒՆԻՍԻՈՒՄ (1905 թ.)

Դասարանում ժողովրդական երգերը սովորեցնելիս, Կոմիտաս վարդապետը տալիս էր տեղեկություններ երգի ծագման և տրվյալ մոտիվի բնույթի մասին: Օրինակ, նա «Հով արեք սարեր ջան, հով արեք» երգի ծագումը բացատրում էր նրանով, որ լեռնային վայրում օձը կծում է մարդուն, թույնը սկսում է ներգործել, թունավորվածը այրվում է, ծարավ է ջրի և խնդրում է սարերի, ձորերի ջրով լցնել, հով և անձրև է ուղում: Կամ «Փարուն ա, ձյուն ա արեւ» երգի ծագումը բացատրում էր նրանով, որ ինչպես անրնական երևույթ է, երբ զարնանը ձյուն է գալիս, այնպես էլ երգի հեղինակի համար տարօրինակ է, երբ իրեն սիրող յարը իրենից սառել է: Դրանով ապացուցվում է, որ ժողովրդական երգերը իրենց ծագումով պատահական չեն, այլ արդյունք երգչի կամ կոլեկտիվի խորը ապրումների:

տաս վարդապետի բնակարանում: Նա ապրում էր վանքի ձախ կողմը գտնվող մի հին բնակարանում, որը բաղկացած էր երկու սենյակից և ուներ մոտ 20—25 քառակուսի մետր տարածություն: Բնակարանի պատուհանները նայում էին դեպի հյուսիս, պարսպով պատած ծառուղուն:

Կոմիտաս վարդապետի բնակարանը կահավորված էր բավականին աղքատ: Առաջին սենյակում դրված էր դաշնամուր, դրասեղան և մի քանի աթոռ, իսկ մյուս սենյակում, ննջարանում, կար հասարակ փայտե լայն մահճակալ, առանց տեղաշորի, ծածկված թեթև վերմակով, և մի փոքրիկ բարձ: Դեպի ծառուղի նայող պատուհանը բոլորովին բաց էր, իսկ ննջարանում անտանելի ցուրտ սառնամանիք: Հունվար ամիսն էր:

Մտնելով Կոմիտաս վարդապետի առաջին սենյակը, ես ցրտից սարսուացի և հարցրի իրեն.

— Հայր սուրբ, ինչպե՞ս եք այգալիսի ցուրտ սենյակում աշխատում:

— Հա՛, դու ուրեմն գտնում ես, որ սենյակումս ցո՛ւրտ է,— ասելով բռնեց ականջիցս և տարավ ննջարան:— Ահա՛ թե ինչպիսի տաք սենյակում եմ ես քնում և դա ինձ համար սարսափելի չէ:

Ըստ երևույթին այգալիսի ցուրտ բնակարան էր հարկավոր առողջ լինելու և մեղմացնելու իր ջղայնության լարվածությունը, իբրև հետևանք շրջապատի անհասկացողության և անսիրելության:

Այդ ժամանակներում էջմիածնի հոգևորականության մեջ կային որոշ խմբավորումներ և լուռ պայքար էր գնում հին և երիտասարդ հոգևորականների միջև: Իհարկե, Կոմիտաս վարդապետը իր առաջավոր մտքերով չէր կարող սիրելի լինել հետադեմների կողմից, որոնց ձեռքում փաստորեն գտնվում էր վանքի գործերի ղեկավարությունը: Հայտնի է, որ Կոմիտաս վարդապետի դեմ պայքարը գլխավորում էր Գևորգ եպիսկոպոս Սուրենյանը՝ վրեժ լուծելու Կոմիտաս վարդապետից՝ Օրմանյանին ահնահայտ կողմնակից լինելու համար:

Ամեն տարի, սեպտեմբեր ամսի վերջերին, մեծ շուքով էր տոնվում Գևորգյան ճեմարանի տոնը: Այդ ամիսը Արարատյան դաշտի ամենափառավոր ժամանակն է և սկսվում է այգեկութքի և բերքահավաքի շրջանը:

Այդ տոնին էջմիածին էին գալիս բազմահազար ուխտավորներ մերձակա գավառներից— Սուրմալուից, Նոր Բայազետից, Ալեքսանդրոպոլից, էջմիածնի և Երևանի գավառներից: Ճեմարանի և վանքի բակը լեփ-լեցուն էր լինում երկսեռ հասարակության, բաղկացած մեծ մասամբ գյուղացիությունից:

Ամեն տարի ճեմարանի բակում հասարակության համար տրվում էր խմբական երգերի համերգ, որը պատրաստելու համար

մեծ ջանք էր թափվում Կոմիտաս վարդապետի կողմից: Բացի նրա սիրած ժողովրդական խմբական երգերից, մեծ ոգևորություն բերվում էր Սիփանա սարի հերոսների քայլերգը՝ «Լո-Լո»-ն: Այդ քայլերգը ամեն տարի լրացվում էր նոր մոտիվներով, ամեն մեկ տարի երգեցիկ խմբին միացվեցին նվագողներ երաժշտական փողավոր գործիքների վրա:

Այդ համերգները ժողովրդի կողմից ընդունվում էին մեծ ոգևորությամբ և ծափահարությամբ:

Անցան տարիներ ու մեր սիրելի ուսուցիչը թողեց էջմիածինը, որը նրա ստեղծագործական նուրբ հոգու համար խեղդիչ միջավայր էր և տեղափոխվեց Կոստանդնուպոլիս, թողնելով մեր հոգում անմոռանալի հիշատակ և սեր դեպի երգն ու երաժշտությունը:

Նկավ 1914 թվականի համաշխարհային պատերազմը: Արևմտահայ ժողովրդին վիճակվեց նորից ապրել Հայ Ազգի համար քանիցս կրկնվող ողբերգությունը՝ ժողովրդի ընդհանուր կոտորած, տեղահանություն և դաղթ:

Այդ մեծ ոճրագործության զոհ է դառնում նաև Կոմիտաս վարդապետը. աքսորված մեկնող ժողովրդի հետ նա ևս քշվում է դեպի Արարիայի անապատները և ճանապարհին, շկարողանալով տանել ժողովրդական այդ սոսկալի ողբերգությունը, կորցնում է հոգեկան հավասարակշռությունը: Նրան հաջողվում է տեղափոխել Փարիզ և տեղավորել Վիլժյուիվի հոգեբուժական հիվանդանոցում:

1920 թվականին Հայաստանի կոռպորացիայի գործողումով ինձ վիճակվեց լինել Փարիզում: Կոմիտաս վարդապետը դեռևս կենդանի էր և գտնվում էր հիվանդանոցում: Սակայն չունեցա հոգեկան քաջություն՝ գնալ հիվանդանոց և տեսնել այգալիսի ծանր վիճակում իմ սիրելի ուսուցչին, հայ երգի և երաժշտության տաղանդավոր վարպետին, հստակ հոգու տեր և մեծ հայ Կոմիտաս վարդապետին:

